

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Кафедра загальної та диференціальної психології

ЮНГ Н.В.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ»

Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю С4(053) Психологія

Одеса - 2026

УДК: 159.922

*Рекомендовано до друку вченою радою Університету Ушинського
(протокол № від 2026 р.)*

Укладач: Юнг Н.В., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та диференціальної психології

Рецензенти:

Кологривова Н.М. - доктор філософії з психології, доцент, в.о. завідувача кафедри практичної психології та ментального здоров'я ОНУ імені І.І.Мечникова

Цибух Л.М - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту охорони здоров'я та психології Одеського національного медичного університету

Юнг Н.В. Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Психологія девіантної поведінки». Одеса: Університет Ушинського, 2026, 49 с.

Методичні рекомендації для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю С4(053) Психологія.

ЗМІСТ

Вступ	4
Опис навчальної дисципліни	5
Очікувані результати вивчення дисципліни	6
Програма навчальної дисципліни	7
Методичні рекомендації до проведення практичних занять	12
Методичні вказівки щодо оформлення есе/доповіді	20
Питання до заліку	23
Критерії оцінювання за всіма видами роботи	28
Глосарій	36
Рекомендовані джерела інформації	47

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Психологія девіантної поведінки» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю С4(053) Психологія. Дисципліна охоплює систему знань про психологічні закономірності психології девіантної поведінки та дозволяє сформувати вміння та навички психологічно досліджувати проблеми та застосувати психологічні знання у практиці.

Мета навчальної дисципліни. Формування у студентів знань про сутність, природу та специфіку психології девіантної поведінки, поглиблення знань про методи та прийоми надання психологічної допомоги у спілкуванні з девіантними особистостями, використовуючи діалогічно-дискусійні технології навчання, технології аналізу ситуацій, ігрові технології навчання, технології навчання у співробітництві, технологія тренінгу, технології фасилітаційного навчання, інформаційно-комунікаційні технології; сформувати у студентів уявлення про актуальні дослідження в межах психології девіантної поведінки, а також загальнокультурні і професійні компетентності, у т.ч. здатність використовувати в прикладних дослідженнях базові знання.

Міждисциплінарні зв'язки: «Психологія особистості», «Психодіагностика».

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки ОПП Психологія	Статус дисципліни: вибіркова	
Змістових модулів – 2		Рік підготовки: 3-й	
Індивідуальне навчально-дослідне завдання: есе	Спеціальність: С4(053) Психологія	Семестр	
Загальна кількість годин – 120		6-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 4	Рівень вищої освіти: перший(бакалаврський)	Лекції	
		0 год.	
		Практичні, семінарські	
		24 год.	
		Лабораторні	
		16 год.	
		Самостійна робота	
		30 год.	
Індивідуальні завдання			
10 год.			
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 66,7% – 33,3%

Очікувані результати вивчення дисципліни

знати:

- основи психології девіантної поведінки, вікової психології;
- одержати знання щодо сутності, змісту, закономірностей ролі спадковості і середовища у формуванні психічних і психофізіологічних властивостей девіантних підлітків, які мають відхилення у поведінці, навчитися оперувати психологічними поняттями дисципліни, аналізувати поведінці особистості;
- здобути навички практичного застосування одержаних знань у сфері спілкування з девіантними підлітками, психологічних методів при дослідженні, сформувані навички аналізу стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення у поведінці.
- визначити методи застосування психологічних знань у роботі з девіантними особистостями;

вміти:

- застосовувати теоретичні знання на практиці під час виконання трудових функцій;
- аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;
- визначити методи застосування психологічних знань у роботі з девіантними особистостями;
- розуміти значення психологічних досліджень проблеми девіантної поведінки;
- засвоїти зміст та завдання психологічних досліджень проблеми девіантної поведінки;
- сприяти застосуванню психологічних знань у практиці роботи психолога з девіантними особистостями.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1. Теоретичні аспекти девіантної особистості.

Тема 1. Проблема психології девіантної особистості.

Поняття девіантної особистості. Ознаки та умови виникнення девіантної поведінки. Причини появи девіантної особистості. Класифікація «девіантної особистості». Класифікація девіації залежно від рівня опору виховним впливам (ситуативний, стійкий, на межі правопорушень, делінквентний, кримінальний тощо).

Тема 2. Девіантна поведінка.

Поняття девіантної поведінки. Відхилення поведінки від соціальних і моральних норм. Асоціальна і аморальна поведінка. Делінквентна (протиправна) і кримінальна (злочинна) поведінка. Адиктивна поведінка. Зловживання алкоголем, уживання наркотиків, суїцидальна поведінка. Теоретичні підходи до аналізу девіантної поведінки. Девіантна поведінка як наслідок компенсації почуття неповноцінності (А. Адлер. Е.Еріксон), незадоволення потреби в самоповазі (А. Маслоу). Соціально-психологічні чинники: роль сім'ї у становленні особистості важковиховуваних підлітків. (А. Лічко, Е.Ейдемільером). Наявність угруповань підлітків з негативною спрямованістю як чинник девіантної поведінки.

Тема 3. Акцентуації характеру у підлітковому віці.

Поняття акцентуації характеру. Основні типи акцентуацій характеру за К.Леонгардом, А. Лічко та ін. Характеристика типів акцентуацій характеру. Взаємозв'язок акцентуацій характеру з відхиленою поведінкою. Діагностика акцентуацій характеру. Особливості взаємодії з підлітками з різними акцентуаціями характеру.

Тема 4. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості.

Індивідуально-психологічні особливості ***девіантної особистості***: особливості типу темпераменту; риси характеру; когнітивна сфера;

неадекватна самооцінка і рівень домагань; підвищений рівень тривожності; агресивність; соромливість; морально деформовані і протиправні ціннісні орієнтації як причини відхилень у поведінці.

Тема 5. Вікові аспекти девіантної особистості.

Вікові особливості становлення *девіантної особистості*, їх вплив на відхилення в поведінці. Почуття «дорослості» як суперечність між орієнтацією на самостійність і відсутність відповідного життєвого досвіду, посилення орієнтації на однолітків і зростання залежності поведінки від групових норм як передумови девіантної поведінки підлітків. Особистісні відхилення в підлітковому віці (синдром відчуження, реалізація, деперсоналізація, депресія, дисморфофобія).

Змістовний модуль 2. Діяльність психолога з розв'язання психологічних проблем девіантної особистості

Тема 6. Соціально-психологічна діагностика девіантної особистості

Принципи психологічної діагностики *девіантної особистості*: системний підхід, індивідуальний підхід, принцип педагогічного оптимізму, прогностичність тощо.

Стадії діагностики: попередня стадія (виявлення зовнішніх особливостей поведінки важковиховуваних дітей, попереднє формулювання гіпотези щодо можливих причин відхилення в розвитку особистості), стадія уточнення (аналіз соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних чинників девіантної поведінки, уточнення гіпотези), заключна стадія (вивчення індивідуально-психологічних якостей особистості, її фізичного і психічного здоров'я з метою уточнення причин відхилень у поведінці й прогнозування тенденцій особистісного розвитку).
Методи психологічної діагностики.

Тема 7. Робота психолога з педагогами та батьками з профілактики девіації.

Взаємодія психолога з педагогами та батьками щодо профілактики девіації. Психологічна допомога сім'ї, організація посиленого контролю за умовами виховання й навчання. Форми профілактичної роботи з педагогами та батьками: лекції, рольові ігри, тренінги, практикуми, міні-тести. Тренінги батьківської ефективності. Індивідуальні психологічні консультації педагогів щодо роботи з девіантними підлітками.

Тема 8. Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінці.

Специфічні психологічні особливості підліткового віку. Особливості проведення попередньої бесіди з підлітком. Особливості спілкування з підлітками, які мають акцентуації характеру Методика дослідження особистості підлітку.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	і.р.	с.р.		л	п	лаб	і.р.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти девіантної особистості.												
Тема 1. Проблема психології девіантної особистості.	14		2	2		10						
Тема 2. Девіантна поведінка.	14		2	2		10						
Тема 3. Акцентуації характеру у підлітковому віці.	14		4	2		8						
Тема 4. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості.	14		4	2		8						
Тема 5. Вікові аспекти девіантної особистості.	14		2	2		10						
Разом за змістовим модулем 1	70		14	10		46						
Змістовий модуль 2. Діяльність психолога з розв'язання психологічних проблем девіантної особистості												
Тема 6. Соціально-психологічна діагностика девіантної особистості.	14		4	2		8						
Тема 7. Робота психолога	12		4	2		6						

педагогами та батьками з профілактики девіації.												
Тема 8. Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінці.	14		2	2		10						
Разом за змістовим модулем 2.	40		10	6		24						
ІНДЗ	10				10							
Усього	120		24	16	10	70						

**Методичні рекомендації до проведення практичних та лабораторних
занять**

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми Форма заняття	Кількість годин
		д.ф.
1.	<i>Семінар «Проблема психології девіантної особистості».</i>	2
2.	<i>Семінар «Девіантна поведінка».</i>	2
3.	<i>Вирішення практичних завдань «Акцентуації характеру у підлітковому віці».</i>	4
4.	<i>Семінар «Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості».</i>	4
5.	<i>Семінар «Вікові аспекти девіантної особистості. ».</i>	2
6.	<i>Вирішення практичних завдань «Соціально-психологічна діагностика девіантної особистості».</i>	2
7.	<i>Вирішення практичних завдань «Робота психолога з педагогами та батьками з профілактики девіації».</i>	2
8.	<i>Круглий стіл «Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінці»</i>	2
Усього годин		24

Практичне заняття №1.

Семінар «Проблема психології девіантної особистості»

Питання для обговорення:

1. Поняття девіантної особистості.
2. Ознаки та умови виникнення девіантної поведінки.
3. Причини появи девіантної особистості.
4. Класифікація «девіантної особистості».
5. «Девіантна особистість, агресивність» (Тести Піп Вілсона, Басса-Даркі, А. Ассінгера).

Питання для самостійного опрацювання:

1.Класифікація девіації залежно від рівня опору виховним впливам (ситуативний, стійкий, на межі правопорушень, делінквентний, кримінальний тощо).

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [4], [10], [13].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте поняття девіантної особистості.
2. Розкрийте ознаки та умови виникнення девіантної поведінки.
3. Охарактеризуйте причини появи девіантної особистості.
- 4.Розкрийте класифікації «девіантної особистості».

Практичне заняття №2.

Семинар «Девіантна поведінка»

Питання для обговорення:

- 1.Поняття девіантної поведінки.
- 2.Відхилення поведінки від соціальних і моральних норм.
- 3.Асоціальна і аморальна поведінка.
- 4.Делінквентна (протиправна) і кримінальна (злочинна) поведінка.
- 5.Адиктивна поведінка. Зловживання алкоголем, уживання наркотиків, суїцидальна поведінка.
- 6.Теоретичні підходи до аналізу девіантної поведінки.
- 7.Виявлення девіації поведінки за допомогою проєкційної методики Дж.Бука "Будинок, дерево, людина".
- 8.Створить психологічний портрет респондента с девіації у поведінки.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Девіантна поведінка як наслідок компенсації почуття неповноцінності (А. Адлер. Е.Еріксон), незадоволення потреби в самоповазі (А. Маслоу).

2. Соціально-психологічні чинники: роль сім'ї у становленні особистості важковиховуваних підлітків. (А. Лічко, Е. Ейдемільером).

3. Наявність угруповань підлітків з негативною спрямованістю як чинник девіантної поведінки.

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [4], [5], [11], [12], [14].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте поняття девіантної поведінки.
2. Розкрийте відхилення поведінки від соціальних і моральних норм.
3. Охарактеризуйте асоціальну і аморальну поведінку.
4. Охарактеризуйте делінквентну (протиправна) і кримінальну (злочинна) поведінку.
5. Охарактеризуйте адиктивну поведінку. Зловживання алкоголем, уживання наркотиків, суїцидальна поведінка.
6. Охарактеризуйте теоретичні підходи до аналізу девіантної поведінки.

Практичне заняття №3.

Вирішення практичних завдань «Акцентуації характеру у підлітковому віці».

Питання для обговорення:

1. Поняття акцентуації характеру.
2. Основні типи акцентуацій характеру за К. Леонгардом та А. Лічко.
3. Характеристика типів акцентуацій характеру.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Взаємозв'язок акцентуацій характеру з відхиленою поведінкою.
2. Діагностика акцентуацій характеру.
3. Особливості взаємодії з підлітками з різними акцентуаціями характеру.

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [7], [11], [13].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте поняття акцентуації характеру.
2. Розкрийте основні типи акцентуацій характеру за К.Леонгардом та А.Личко.
3. Розкрийте характеристики типів акцентуацій характеру.

Практичне заняття №4.

Семинар «Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості»

Питання для обговорення:

1. Індивідуально-психологічні особливості *девіантної особистості*:
 - особливості типу темпераменту;
 - риси характеру;
 - когнітивна сфера;
 - неадекватна самооцінка і рівень домагань;
 - підвищений рівень тривожності;
 - агресивність;
 - соромливість.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Морально деформовані і протиправні ціннісні орієнтації як причини відхилень у поведінці.

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [4], [6], [7], [13], [14].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості.

2. Розкрийте поняття морально деформовані і протиправні ціннісні орієнтації як причини відхилень у поведінці.

Практичне заняття №5.

Семинар «Вікові аспекти девіантної особистості»

Питання для обговорення:

1. Вікові особливості становлення девіантної особистості, їх вплив на відхилення в поведінці.
2. Почуття «дорослості» як суперечність між орієнтацією на самостійність і відсутність відповідного життєвого досвіду, посилення орієнтації на однолітків і зростання залежності поведінки від групових норм як передумови девіантної поведінки підлітків.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Особистісні відхилення в підлітковому віці (синдром відчуження, реалізація, деперсоналізація, депресія, дисморфофобія).

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [4], [9], [11], [13].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте вікові особливості становлення девіантної особистості, їх вплив на відхилення в поведінці.
2. Розкрийте поняття «дорослості» як суперечність між орієнтацією на самостійність і відсутність відповідного життєвого досвіду, посилення орієнтації на однолітків і зростання залежності поведінки від групових норм як передумови девіантної поведінки підлітків.

Практичне заняття №6.

Вирішення практичних завдань «Соціально-психологічна діагностика девіантної особистості»

Питання для обговорення:

1. Принципи психологічної діагностики девіантної особистості: системний підхід, індивідуальний підхід, принцип педагогічного оптимізму, прогностичність тощо.
2. Методи психологічної діагностики.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Стадії діагностики:
 - попередня стадія (виявлення зовнішніх особливостей поведінки важковиховуваних дітей, попереднє формулювання гіпотези щодо можливих причин відхилення в розвитку особистості);
 - стадія уточнення (аналіз соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних чинників девіантної поведінки, уточнення гіпотези);
 - заключна стадія (вивчення індивідуально- психологічних якостей особистості, її фізичного і психічного здоров'я з метою уточнення причин відхилень у поведінці й прогнозування тенденцій особистісного розвитку).

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [5], [7], [13], [14].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте принципи психологічної діагностики девіантної особистості.
2. Розкрийте методи психологічної діагностики.

Практичне заняття №7.

Вирішення практичних завдань «Робота психолога з педагогами та батьками з профілактики девіації»

Питання для обговорення:

1. Психологічна допомога сім'ї, організація посиленого контролю за умовами виховання й навчання.
2. Форми профілактичної роботи з педагогами та батьками: лекції, рольові ігри, тренінги, практикуми, міні-тести.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Тренінги батьківської ефективності. Індивідуальні психологічні консультації педагогів щодо роботи з девіантними підлітками.

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [5], [11], [12], [13].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте форми профілактичної роботи з педагогами та батьками.
2. Розкрийте поняття психологічна допомога сім'ї.

Практичне заняття №8.

Круглий стіл «Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінці»

Питання для обговорення:

1. Специфічні психологічні особливості підліткового віку.
2. Особливості проведення попередньої бесіди з підлітком.
3. Особливості спілкування з підлітками, які мають акцентуації характеру.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Методики дослідження особистості підлітку.

Рекомендації щодо виконання:

Для опрацювання питань використовувати літературні джерела: [1], [4], [7], [10], [11].

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте специфічні психологічні особливості підліткового віку.

2. Охарактеризуйте методики дослідження особистості підлітку.
3. Охарактеризуйте особливості спілкування з підлітками, які мають акцентуації характеру.
4. Розкрийте особливості проведення попередньої бесіди з підлітком.

Методичні вказівки щодо оформлення есе/доповіді

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту», *академічний плагіат* – це оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

Види академічного плагіату: копіювання, перефразування, компіляція, використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело, подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есе тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ЕСЕ

Есе — це нарис на задану тему, який висловлює обґрунтовану авторську позицію та написаний у вільній формі. Зазвичай як тема есе наводиться цитата, ставиться полемічне питання чи наводиться ситуація з професійної сфери діяльності, яку має осмислити студент.

Структура написання есе зазвичай складається з таких частин: вступ; основна частина; висновок; список використаних джерел (літературні джерела (не більше 5) розміщуються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015. На титульному аркуші до структури есе вказують назву навчального закладу, предмет, тему роботи, ПІБ та курс, групу студента, ПІБ, науковий ступінь та посаду викладача. Основні технічні вимоги: шрифт –Times New Roman; міжрядковий інтервал – 1,5; кегль – 14; мова – українська; текст розташовується з одного боку аркуша паперу формату А4, до 40 рядків на сторінку; в есе має бути назва (збігається з тематикою тексту); відступи від країв аркуша – зліва 3 см, згори та знизу 2 см, справа

1,5 см; за наявності використаної літератури – обов’язковим є посилання на джерело (наприклад, [5, с.213]) або (Колесник, 2018).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОПОВІДІ

Час виступу – до 10-15 хвилин, обсяг – до 0,5 друк. арк. (до 20 тис. знаків).

Текст приймається в редакторі Word for Windows, шрифт – Times New Roman, розмір кегля – 14. Друкується через 1,5 інтервали; ширина поля ліворуч – 1,5 см, праворуч – 2,5-3 см, знизу – 2,0 см. Обов’язкова нумерація сторінок. Посередині друкуються прізвища й ініціали авторів, під прізвищами – назва роботи. Таблиці мають бути пронумеровані й містити назву. Примітки та виноски до таблиці необхідно друкувати безпосередньо під нею. Розмір шрифту тексту таблиць може бути зменшений (до 8–10 pt).

Ілюстрації мають бути виконані на білому цупкому папері на одній стороні аркуша. На звороті обов’язково вказувати прізвище автора, номер і назву ілюстрації, масштаб, для мікрофотографій – збільшення. Бажано надавати електронну версію ілюстрацій у *.tif або *.jpg.

Перелік застосованих літературних джерел наводять у порядку посилань. У тексті посилання слід наводити у квадратних дужках цифрами, що відповідають їхнім порядковим номерам у списку. Не допускаються посилання на неопубліковані матеріали. Небажані посилання на енциклопедії, довідники, інтернет-видання сумнівної доказової бази.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ (есе)

№ з/п	Тематика	Кількість
		Годин д.ф.
1.	Причини появи девіантної особистості.	10
2.	Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: особливості типу темпераменту; риси характеру; когнітивна сфера.	
3.	Принципи психологічної діагностики девіантної	

	особистості: системний підхід, індивідуальний підхід, принцип педагогічного оптимізму, прогностичність тощо.	
4.	Особливості спілкування з підлітками, які мають акцентуації характеру.	
5.	Взаємодія психолога з педагогами та батьками щодо профілактики девіації.	
Усього годин		10

Питання до заліку.

1. Проблема психології девіантної особистості.
2. Поняття девіантної особистості.
3. Ознаки та умови виникнення девіантної поведінки.
4. Причини появи девіантної особистості.
5. Класифікація «девіантної особистості».
6. Класифікація девіації залежно від рівня опору виховним впливам (ситуативний, стійкий, на межі правопорушень, делінквентний, кримінальний тощо).
7. Поняття девіантної поведінки.
8. Відхилення поведінки від соціальних і моральних норм.
9. Асоціальна і аморальна поведінка.
10. Делінквентна (протиправна) і кримінальна (злочинна) поведінка.
11. Адиктивна поведінка.
12. Зловживання алкоголем, уживання наркотиків, суїцидальна поведінка.
13. Теоретичні підходи до аналізу девіантної поведінки.
14. Девіантна поведінка як наслідок компенсації почуття неповноцінності (А. Адлер, Е.Еріксон), незадоволення потреби в самоповазі (А. Маслоу).
15. Соціально-психологічні чинники: роль сім'ї у становленні особистості важковиховуваних підлітків. (А. Лічко, Е.Ейдемільером).
16. Наявність угруповань підлітків з негативною спрямованістю як чинник девіантної поведінки.
17. Акцентуації характеру у підлітковому віці.
18. Поняття акцентуації характеру.
19. Основні типи акцентуації характеру за К.Леонгардом, А. Лічко та ін.
20. Характеристика типів акцентуації характеру.
21. Взаємозв'язок акцентуації характеру з відхиленою поведінкою.
22. Діагностика акцентуації характеру.

23. Особливості взаємодії з підлітками з різними акцентуаціями характеру.
24. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: особливості типу темпераменту.
25. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: особливості рис характеру.
26. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: особливості когнітивної сфери.
27. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: особливості неадекватної самооцінки і рівня домагань.
28. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: підвищений рівень тривожності.
29. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: агресивність.
30. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: соромливість.
31. Індивідуально-психологічні особливості девіантної особистості: морально деформовані і протиправні ціннісні орієнтації як причини відхилень у поведінці.
32. Вікові особливості становлення девіантної особистості, їх вплив на відхилення в поведінці.
33. Почуття «дорослості» як суперечність між орієнтацією на самостійність і відсутність відповідного життєвого досвіду, посилення орієнтації на однолітків і зростання залежності поведінки від групових норм як передумови девіантної поведінки підлітків.
34. Особистісні відхилення в підлітковому віці (синдром відчуження, реалізація, деперсоналізація, депресія, дисморфофобія).
35. Діяльність психолога з розв'язання психологічних проблем девіантної особистості.

36. Соціально-психологічна діагностика девіантної особистості.
37. Принципи психологічної діагностики *девіантної особистості*: системний підхід, індивідуальний підхід, принцип педагогічного оптимізму, прогностичність тощо.
38. Стадії діагностики: попередня стадія (виявлення зовнішніх особливостей поведінки важковиховуваних дітей, попереднє формулювання гіпотези щодо можливих причин відхилення в розвитку особистості), стадія уточнення (аналіз соціально-психологічних, педагогічних та індивідуально-психологічних чинників девіантної поведінки, уточнення гіпотези), заключна стадія (вивчення індивідуально-психологічних якостей особистості, її фізичного і психічного здоров'я з метою уточнення причин відхилень у поведінці й прогнозування тенденцій особистісного розвитку).
39. Методи психологічної діагностики.
40. Робота психолога з педагогами та батьками з профілактики девіації.
41. Взаємодія психолога з педагогами та батьками щодо профілактики девіації.
42. Психологічна допомога сім'ї, організація посиленого контролю за умовами виховання й навчання.
43. Форми профілактичної роботи з педагогами та батьками: лекції, рольові ігри, тренінги, практикуми, міні-тести.
44. Тренінги батьківської ефективності.
45. Індивідуальні психологічні консультації педагогів щодо роботи з девіантними підлітками.
46. Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінки.
47. Специфічні психологічні особливості підліткового віку.
48. Особливості проведення попередньої бесіди з підлітком.
49. Особливості спілкування з підлітками, які мають акцентуації характеру
50. Методика дослідження особистості підлітку.

51. Важковиховуваність і девіантна поведінка.
52. Види девіантної поведінки.
53. Відхилення у поведінці важковиховуваних.
54. Особливості особистості важковиховуваної підлітків.
55. Мотиваційна сфера важковиховуваних підлітків.
56. Самооцінка та рівень домагань важковиховуваних.
57. Ціннісні орієнтації важковиховуваних.
58. Підвищений рівень тривожності як чинник важковиховуваності.
59. Форми прояву важковиховуваності у підлітковому віці.
60. Акцентуації характеру підлітків, їх вплив на відхилення в поведінці.
61. Прояви девіантної поведінки важковиховуваних дітей у сфері міжособистісних стосунків (з однолітками, у сім'ї, з педагогами, іншими дорослими тощо).
62. Чинники виникнення важковиховуваності.
63. Роль сім'ї у становленні особистості важковиховуваної підлітків.
64. Несприятливі стилі сімейного виховання як чинник важковиховуваності.
65. Проблеми в стосунках дорослих членів сім'ї як чинник важковиховуваності підлітків.
66. Наявність угруповань однолітків з негативною спрямованістю як чинник важковиховуваних підлітків.
67. Гендерні стереотипи та їх вплив на прояви важковиховуваності .
68. Гендерні особливості прояву важковиховуваності.
69. Принципи психологічної діагностики важковиховуваності.
70. Стадії психологічної діагностики важковиховуваних підлітків.
71. Основні напрями психологічної діагностики важковиховуваних підлітків.
72. Методи психологічної діагностики важковиховуваних підлітків.
73. Методи діагностики мотиваційної сфери важковиховуваних підлітків.

74. Методи діагностики самооцінки і рівня домагань важковиховуваних підлітків.
75. Методи діагностики особливостей міжособистісних стосунків важковиховуваних підлітків.
76. Метод експертних оцінок у діагностиці важковиховуваних підлітків.
77. Роль психолого-педагогічного консилиуму в профілактиці і корекції девіантної поведінки важковиховуваних підлітків.
78. Системний підхід у профілактиці і корекції девіантної поведінки підлітку.
79. Особливості діяльності психолога щодо профілактики важковиховуваності.
80. Методи профілактики важковиховуваності.
81. Методи психологічної корекції поведінки важковиховуваних підлітків.
82. Особливості взаємодії психолога з педагогами щодо профілактики і корекції поведінки важковиховуваних підлітків.
83. Особливості взаємодії психолога з батьками щодо профілактики і корекції девіантної поведінки важковиховуваних підлітків.
84. Основні напрями соціально-психологічної реабілітації важковиховуваних підлітків.
85. Рольові ігри як метод попередження і подолання важковиховуваності особистості.
86. Соціально-психологічний тренінг як метод попередження і подолання важковиховуваності особистості.
87. Стратегії спілкування з підлітками, які мають відхилення поведінці.
88. Особливості встановлення психологом контакту з важковиховуваними підлітками.
89. Роль психолога у профілактиці важковиховуваності особистості підлітку.

90. Роль психолога в корекції важковиховуваності особистості підлітку.

91. Ділова документація практичного психолога в роботі з важковиховуваними підлітками.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ВСІМА ВИДАМИ РОБОТИ

Вид роботи	Бали	Критерії
Практичні завдання (з використанням ШІ)	0 балів	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, неаргументовано висловлює власну думку. Використовує інформаційно-методичні матеріали, виконує практичні завдання лише за умови сторонньої допомоги. Не обґрунтовує використання ШІ.
	1 бал	Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, виконуючи практичні завдання; аналізує, робить висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але припускається неточностей. Здобувач самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали під час виконання практичних завдань. Виконані завдання у цілому відповідають вимогам, хоча мають незначні огріхи. Обґрунтовує використання ШІ.
	2 бали	Здобувач володіє міцними знаннями та вміло оперує ними під час виконання практичних завдань. Самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали при виконанні поставлених завдань. Не припускається помилок у процесі їх виконання. Виступає експертом з аналізу практичних завдань, виконаних однокурсниками. Обґрунтовує використання ШІ.
Лабораторні роботи (з використанням ШІ)	0 балів	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не виконує лабораторної роботи. Не обґрунтовує використання ШІ.
	1 бал	Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, виконуючи лабораторні завдання; аналізує, робить висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але припускається неточностей. Здобувач самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали під час виконання лабораторних завдань. Виконані завдання у цілому відповідають вимогам, хоча

		мають незначні огріхи. Обґрунтовує використання ШІ.
	2 бали	Здобувач володіє міцними знаннями та вміло оперує ними під час виконання лабораторних завдань. Самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали при виконанні поставлених завдань. Не припускається помилок у процесі їх виконання. Виступає експертом з аналізу лабораторних завдань, виконаних однокурсниками. Обґрунтовує використання ШІ.
Самостійна робота (з використанням ШІ)	0 балів	Здобувач розпізнає деякі об'єкти вивчення та визначає їх на побутовому рівні, може описувати деякі об'єкти вивчення; має фрагментарні уявлення з предмета вивчення; виконує елементарні прийоми практичних завдань.
	1 бал	Здобувач самостійно і логічно відтворює фактичний і теоретичний матеріал та наводить приклади; володіє навчальним матеріалом і використовує набуті знання, уміння у стандартних ситуаціях; самостійно виконує практичні завдання відповідно до методичних рекомендацій; практичні завдання мають окремі помилки; користується необхідними навчально-методичними матеріалами. Обґрунтовує використання ШІ.
	2 бали	Здобувач володіє глибокими знаннями, демонструє відповідні компетентності, використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно працює з інформацією у відповідності до поставлених завдань; систематизує та узагальнює навчальний матеріал; самостійно користується додатковими джерелами інформації; без похибок виконує та аналізує практичні завдання. Обґрунтовує використання ШІ.
Контрольна робота (без використання ШІ)	0 балів	Здобувач на менше ніж на 1% завдань надав правильну відповідь
	1 бал	Здобувач на 1% – 10% завдань надав правильну відповідь
	2 - 3 бали	Здобувач на 11% – 30% завдань надав правильну відповідь
	4 - 5 балів	Здобувач на 31% – 50% завдань надав правильну відповідь
	6 - 7 балів	Здобувач на 51% – 70% завдань надав правильну відповідь

	8 - 9 балів	Здобувач на 71% – 90% завдань надав правильну відповідь
	10 балів	Здобувач на 91% – 100% завдань надав правильну відповідь
Есе (ІНДЗ) (без використання ІІІ)	0 балів	Завдання не виконано; есе має компілятивний характер; висловлювання не відповідає (за змістом і формою) вимогам, які висуваються до жанру академічного есе.
	1 - 3 бали	Здобувач демонструє неглибоку обізнаність з темою, її інтерпретація поверхова, судження подеколи компілятивні. У роботі простежується комунікативний задум автора, представлений традиційний або обмежений набір ідей, відсутня діалогова (дискусійна) основа. Композиційна структура есе загалом витримана, проте наявні суттєві недоліки в аргументації основних положень, встановленні причинно-наслідкових зав'язків (не більше 2 логічних помилок), фрагменти іноді не пов'язані між собою, опущений аналіз суттєвих характеристик явища, не аналізуються альтернативні погляди на проблему. Спостерігається невдале поєднання теорії з фактичним матеріалом, використання риторики (тверджень) замість аргументації (доказів). Здобувач демонструє бідний словниковий запас, одноманітність граматичного ладу мови; спостерігається порушення мовностилістичних норм наукового стилю, зокрема наявне недоречне використання засобів виразності, неточне вживання термінології тощо; порушуються орфографічні й пунктуаційні норми.
	4 - 6 балів	Здобувач демонструє розуміння проблеми, чітко її формулює, проте розкриває її на низькому теоретичному рівні / заявлена тема розкрита не повно / наявні фрагменти, які не відповідають темі. Авторська модальність і оцінність виявляється невиразно. Здобувач загалом володіє навичками створення академічного тексту, аргументованого доведення тез, загальна форма викладу відповідає жанру академічного есе, проте стиль викладу, використана лексика і термінологія не завжди відповідає академічним стандартам. Робота характеризується змістовою цілісністю і

		<p>послідовністю викладу, проте логічно упорядковані думки не пов'язані між собою мовними засобами; вказані наявні альтернативні погляди на проблему без їх адекватної оцінки; спостерігаються порушення у використанні прийомів порівняння й узагальнення. Використано змішаний стиль викладу з превалюванням неформального. Здобувач переважно дотримується лексичних, граматичних норм наукового стилю, проте наявні окремі орфографічні і синтаксичні помилки.</p>
7 - 9 балів		<p>Здобувач демонструє розуміння проблеми, розкриває її на достатньому теоретичному рівні, присутня авторська модальність, оцінність, проте інтерпретація теми недостатньо глибока і самостійна. Здобувач загалом володіє навичками створення академічного тексту, аргументованого доведення, проте тези й приклади не завжди переконливі, здобувач переважно використовує традиційні форми доведення. Загальна форма викладу відповідає жанру академічного есе, проте стиль викладу, використана лексика і термінологія не завжди відповідає академічним стандартам; виклад зрозумілий і чіткий; наявні незначні порушення логіки чи послідовності викладу; пояснюються альтернативні погляди на проблему та їх оцінка; використовуються прийоми порівняння, зіставлення й узагальнення. Текст загалом оформлено правильно, але трапляються поодинокі порушення орфографічних чи пунктуаційних норм.</p>
10 балів		<p>Здобувач демонструє глибоке розуміння проблеми, чітко її формулює, розкриває на високому теоретичному рівні, обґрунтовано використовує відомості з наукових джерел. Інтерпретація теми глибока й самостійна, переважає авторська модальність й оцінність. Загальна форма викладу відповідає жанру академічного есе; виклад зрозумілий і чіткий; стиль викладу відповідає академічним стандартам. Багатий словниковий запас, лексичні (зокрема термінологічні) та стилістичні засоби використовуються повністю адекватно й виразно. Наведені доведення логічні і обґрунтовані; сформульовані тези переконливі, супроводжуються грамотною аргументацією</p>

		власної позиції; подаються альтернативні погляди на проблему та їх особиста оцінка автором; доречно й грамотно використовуються прийоми порівняння, зіставлення й узагальнення; судження свідчать про самостійність мислення і широту кругозору автора. Текст повністю відповідає вимогам точності й правильності мовлення; допущені окремі (1-2) мовленнєві або стилістичні огріхи.
--	--	--

Критерії оцінювання підсумкового контролю (заліку)

Для навчальної дисципліни «Психологія девіантної поведінки» навчальним планом передбачено підсумковий контроль у формі заліку. Кількість балів, необхідних для заліку (не менше 60), студент отримує під час участі у практичних та лабораторних заняттях, виконання всіх видів самостійної роботи.

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів	Критерії оцінки
Зараховано (90-100 А)	Здобувач демонструє міцні знання навчального матеріалу в обсязі, що відповідає програмі навчальної дисципліни, правильно й обґрунтовано приймає необхідні рішення в різних нестандартних ситуаціях; реалізує теоретичні положення навчальної дисципліни виконуючи практичні завдання. При виконанні практичних завдань проявляє вміння самостійно вирішувати поставлені завдання, активно включається в обговорення, відстоює власну точку зору в питаннях та рішеннях, що розглядаються. Оцінка нижче 100 балів обґрунтовується недостатнім розкриттям теоретичних питань навчальної дисципліни, або тим, що студент проявляє невпевненість в тлумаченні теоретичних положень чи складних практичних завдань.
Зараховано (82-89 В)	Здобувач демонструє знання, володіння матеріалом в обсязі, що відповідає програмі навчальної дисципліни, робить на їхній основі аналіз можливих ситуацій та вміє застосовувати теоретичні положення при вирішенні практичних задач у сфері психології девіантної поведінки, але припускається несуттєвих помилок. При виконанні практичних завдань, здобувач самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких є незначною.
Зараховано (74-81 С)	Здобувач володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, знає основні теоретичні положення, що відповідають програмі навчальної дисципліни, аналізує можливі практичні ситуації та вирішує їх, але припускається помилок які усуває

	за підтримки з боку викладача або однокурсників. Пояснює основні положення, дає правильні відповіді щодо зміни психологічних форм, методів роботи у сфері психології девіантної поведінки. Помилки у відповідях не є системними, впевнено працює за алгоритмом.
Зараховано (64-73 D)	Здобувач розуміє основні положення навчальної дисципліни, котрі є визначальними і орієнтується у напрямі вирішення практичних завдань. Здобувач розуміє практичні завдання, має пропозиції щодо напрямку їх вирішення. Самостійно вирішує завдання за зразком, допускає значну кількість неточностей, помилок, котрі усуває під керівництвом викладача, підтримки з боку однокурсників. Розуміє основні правила, морально-етичні норми психологічного аспекту.
Зараховано (60-63 E)	Здобувач поверхнево опанував навчальний зміст, передбачений програмою навчальної дисципліни, володіє основними положеннями на мінімально допустимому рівні. Знання щодо психології девіантної поведінки несистемні, фрагментарні. Виконання практичних завдань, формалізоване: є відповідність алгоритму, виконує практичні завдання за підтримки з боку викладача зі значними труднощами; демонструє нестійкі навички міжособистісної взаємодії. але відсутнє глибоке розуміння логіки психічних процесів в організації та управлінні.
Незараховано (35-59 FX)	Здобувач має фрагментарні знання, опанувавши менше половини обсягу навчального змісту, передбаченого програмою навчальної дисципліни. Відсутнє цілісне усвідомлення навчального матеріалу. Здобувач працює пасивно, практичні завдання виконує переважно з помилками, виправляє помилки лише при виконанні нескладних практичних завдань. Здобувач допускається до повторного складання заліку.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання: індивідуальне опитування, колективна співбесіда, перевірка виконання практичних завдань, формування дидактичного портфолію, письмове опитування, презентація результатів самостійної роботи, залік.

Демонстрування результатів навчання: дискусія, усні доповіді, робота в парах, робота в команді, рольова гра, тренінг, презентація результатів самостійної роботи.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ ЗА
РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
(ЗАЛІК)**

Поточний контроль (практичні заняття, самостійна робота)			ІНДЗ	Сума
Теми	Бали	Разом		
Тема 1	0-8	0-90	0-10	0-100
Тема 2	0-8			
Тема 3	0-12			
Тема 4	0-12			
Тема 5	0-8			
Тема 6	0-12			
Тема 7	0-12			
Тема 9	0-8			
Контрольна робота	0-10			

Шкала оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		Залік
90 – 100	A	зараховано
82-89	B	зараховано
74-81	C	
64-73	D	зараховано
60-63	E	
35-59	FX	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Робоча навчальна програма дисципліни «Психологія девіантної поведінки».
- Силабус.
- Ситуативні практичні завдання; тести; вправи, ілюстративні матеріали.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Метою інклюзивного навчання в Університеті Ушинського є забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

ГЛОСАРІЙ

Адаптація – процес і результат ефективної взаємодії особистості із середовищем, в результаті якого встановлюється відповідність між загальним рівнем найбільш актуальних на даний момент потреб особистості і наявним (перспективним) рівнем задоволення даних потреб, що визначає безупинний розвиток особистості.

Адиктивна поведінка — це форма деструктивної поведінки, що характеризується нестримним прагненням втекти від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану.

Акцентуації характеру — це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, що спричиняє вибірккову вразливість особистості до певних стресових факторів.

Асоціальна та аморальна поведінка — це сукупність дій, вчинків або моделей поведінки людини, які суперечать загальноприйнятим у суспільстві морально-етичним нормам, соціальним правилам, звичаям, а іноді й правовим законам.

Афект – короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова радість), що виникає, як правило, у відповідь на сильний подразник. У стані А. знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними.

Гіпертимний тип - високий рівень оптимізму, а також жаждоба діяльності при можливій схильності до поверхових висновків.

Девіантна особистість — це людина, чия поведінка, вчинки або спосіб життя стабільно відхиляються від загальноприйнятих у суспільстві правових, етичних або моральних норм.

Девіантна поведінка — це поведінка, що не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам (правовим, моральним, етичним).

Делінквентна поведінка — це протиправні дії особи, що порушують правові норми, громадський порядок та загрожують суспільству.

Депресія – це зменшення психічної активності, що викликана переважною чи негативними психогенними впливами. Ознаками депресивного стану є відчай, пасивність поведінки, підвищений рівень тривожності, різке зниження самооцінки, блокування життєвих перспектив.

Дистимічний тип - для цього типу акцентуації є характерною песимістична спрямованість особистості, фіксація на похмурих сторонах життя.

Діяльність людини – специфічно людська форма активності, зумовлена потребами та спрямована на пізнання і перетворення світу.

Душа – внутрішній світ людини, частина людської особистості, що є центром її духовного життя.

Екзальтований тип - тип акцентуації з характерним великий діапазон емоційних станів, вони захоплюються чимось радісним і так само легко впадають у відчай.

Емотивний тип - чутливі та вразливі люди, що відзначаються глибиною переживань у галузі тонких емоцій.

Екстравертований тип - готові вислухати і надати допомогу кожному, хто до них звертається, здатні до конформізму. Їм притаманні високий рівень товарищескості, балакучості, поступливість, ретельність.

Екстраверсія – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, до зовнішнього світу. Осіб, для яких характерна екстраверсія, називають екстравертами.

Емоції – це особливий клас психічних процесів, пов’язаних з потребами і мотивами, які відображають у формі безпосередньо чуттєвих переживань значимість діючих на людину явищ і ситуацій.

Емпатія – осягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої людини (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність).

Життєві цінності — це те, що люди вважають важливим для свого життя, про що вони мріють, до чого прагнуть.

Здоровий спосіб життя – це спосіб життя окремої людини, що гармонійно поєднує режим роботи та відпочинку.

Ідеалізація – процес конструювання в уяві понять про об’єкти, які не існують у дійсності, але які мають певні прообрази в реальному світі.

Ідентифікація – процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв’язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб’єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Індивід – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду людина; представник людського роду – homo sapiens.

Індивідуальність – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості протікання психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. І. – особлива і не схожа на інших людина в повноті її фізичних та духовних якостей.

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їх потреб та можливостей.

Інтерес – емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось.

Інтровертований тип - особи з характерними низька контактність, замкненість, відірваність від реальності, схильність до філософствування. Вони орієнтовані на свій внутрішній світ, на свою оцінку предмета або події, а не на предмет як такий.

Інтроверсія – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, на свій власний внутрішній світ. Осіб, для яких характерна інтроверсія, називають інтровертами.

Інтуїція – пізнання на основі узагальненого ряду високоавтоматизованих розумових навичок.

Колектив – соціальна група вищого рівня розвитку з певною організаційною структурою, що поєднана цілями спільної суспільно-корисної діяльності і має складну динаміку формальних та неформальних стосунків. Діяльність членів колективу визначається особистісно значимими і соціально визнаними цінностями.

Комунікабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Конфлікт – особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку

особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Лабільність – здатність до швидких змін. Л. характеризується здатністю м'язових і особливо нервових тканин відповідати на подразнення максимальною частотою імпульсів. Л. психічних станів означає їхню швидку зміну.

Лідер – особистість, що користується визнанням та авторитетом групи і за якою група визнає право приймати рішення про дії у важливих ситуаціях, бути організатором діяльності групи і регулювати відносини у групі.

Людина – біологічна істота, яка наділена свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати.

Маніпулювання – вид психологічного впливу, спрямованого на неявне спонукання інших (іншого) до виконання визначених маніпулятором дій.

Мораль (лат. *moralis* – моральний) – це система етичних цінностей, спосіб регуляції взаємодії між людьми в процесі спілкування.

Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонука до діяльності; мотивування.

Навіювання (сугестія) – психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, переконання), що має на меті актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій або вчинків людини, яка виступає об'єктом навіювання.

Особистість – це конкретний індивід з індивідуально виявленими своєрідними розумовими, емоційними, вольовими та фізичними властивостями.

Переконання – усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти відповідно до своїх поглядів і принципів; у педагогіці – метод виховання,

який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість вихованця з метою формування в нього позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно-корисної діяльності або подолання негативної поведінки.

Персоногенетичний підхід у гуманістичній психології - А. Маслоу, К. Роджерс розглядає розвиток особистості як уроджене прагнення до самоактуалізації — повного розкриття потенціалу, здібностей та талантів. Основна увага приділяється свідомому досвіду, прагненню до цілісності, особистісному зростанню та позитивному розвитку людини.

Повага передбачає шанобливе ставлення до співрозмовника, а також засвідчує ступінь власної самоповаги, бо поважаючи себе людина не вдаватиметься до образ і приниження гідності іншого.

Почуття – стійке емоційне ставлення (переживання) особистості до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо.

Пристрасть – виразне, визначене, сильне, глибоке, тривале, усвідомлене емоційне переживання.

Психіка – здатність людини думати, міркувати і хвилюватися; розумове життя, включаючи свідомі та несвідомі процеси; розум у своїй цілісності, на відміну від тіла.

Психічні властивості – сталі, стійкі душевні якості суб'єкта, яким притаманні закріпленість і повторюваність в структурі особистості: темперамент, характер, здібності.

Психічні процеси – різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності (відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення, мовлення, емоції, почуття, увага, воля).

Психічні стани – психологічна характеристика особистості, що відбиває її порівняно тривалі душевні переживання.

Психічний (психологічний) стан – емоційно насичений стан людини, який виникають під впливом навколишнього середовища, життєвих обставин, стану здоров'я тощо.

Психофізіологічний стан – цілісна реакція особистості на зовнішні та внутрішні стимули, спрямована на досягнення корисного результату.

Психологічна допомога – це вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог людині чи групі людей в оптимізації психофізичних станів, пізнавальних процесів, поведінки, спілкування, реалізації та групової діяльності.

Самоактуалізація А. Маслоу - прагнення людини стати тим, ким вона може бути, максимально реалізувати свої таланти та можливості.

Самооцінка особистості – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, сприйняття своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самотність – психічний стан людини, який виявляється в дефіциті спілкування, ізолюваності від інших людей. Залишена наодинці з собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Проте певна міра усамітнення – необхідна умова формування самосвідомості людини.

Самопокарання – усвідомлення і переживання своєї провини, незадоволення собою.

Самопорівняння – це різновидність самооцінки, що полягає в порівнянні себе з іншими людьми з метою перейняти у них все добре, і все те, чого не вистачає.

Симпатія – почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось. Може виникати на ґрунті природної привабливості, єдності суспільних ідеалів, світоглядних і моральних позицій.

Сприймання – це психічний процес відображення людиною предметів і явищ у цілому, в сукупності всіх їх якостей і властивостей при безпосередньому їх впливі на органи чуттів; сукупність відчуттів.

Спрямованість – це система мотивів, що впливає на діяльність особистості, визначає її вибір, рівень самореалізації.

Страх – гостра негативна емоція, котра виникає в умовах біологічної чи соціальної загрози життю індивіда; має різні ступені інтенсивності: переляк, афект тощо.

Стрес – емоційний стан особистості, психічна перенапруга в гострій, загрозливій ситуації, що може сприяти шоківому стану; захисна реакція організму на будь-який збуджувальний фактор.

Стресостійкість (емоційна стійкість) – це *здатність* особистості бути емоційно стабільною. С. передбачає наявність сформованих умінь протистояти впливу стрес-факторів, керувати власними емоційними станами, проявляти витримку у професійній діяльності.

Толерантність – це терпимість людини до інших людей, здатність приймати їх такими, якими вони є, без виникнення агресивних захисних дій. Толерантна особистість повинна володіти такими особистісними якостями як гуманність, рефлексивність, відповідальність, впевненість у собі та у своїх силах, перцепція як вміння спостерігати за людьми, емпатія, почуття гумору.

Тривога – сильне душевне хвилювання, занепокоєння, стривоженість.

Тривожний тип - головна риса: високий рівень тривожності, сильно розвинений «комплекс неповноцінності» - як підтвердження заниженої самооцінки.

Умиротворення – стан спокою.

Упевненість – психічний стан людини, коли в неї сумніви зведені до мінімуму або й зовсім відсутні. У. будується на знанні, тісно пов'язана з переконанням, однак переконання має цілком визначену практичну спрямованість, воно спонукає людину здійснити те, у чому вона впевнена.

Установка – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Утома – ослаблення сил від посиленої діяльності, напруження.

Фізичне здоров'я – це рівень росту і розвитку органів і систем організму, основу якого складають морфологічні і функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні.

Фізичний розвиток – це процес зміни форм і функцій організму під впливом природних умов (їжі, праці, побуту) або цілеспрямованого використання спеціальних фізичних вправ.

Цікавість – прагнення довідатися щось, у всіх, навіть несуттєвих подробицях, вияв інтересу до чогось, немотивована допитливість.

Цінність – поняття, що фіксує позитивне або негативне значення будь-якого об'єкта чи явища для суб'єкта.

Циклотимічний тип - провідна ознака: схильність до невмотивованих різких змін настрою протягом короткого часового інтервалу: від підвищено-оптимістичного до знижено-песимістичного і навпаки.

Чуйність – турбота про потреби, запити і бажання людей, уважність до їхніх інтересів, проблем; співчуття до навколишніх, готовність прийти на допомогу.

Щастя – граничне інтенсивне переживання людиною універсальності і глибини затвердження свого буття, максимальної відповідності наявного найзаповітнішим бажанням і мріям, моральна і емоційна насолода життям.

Щирість – відвертість, правдивість; морально-психологічна риса людини, протилежна лицемірству, вона характеризує не зміст діяльності і стосунків людини, а їх відповідність мотиву, емоційну безпосередність.

«Я» (ego) – в психоаналізі визначається як свідомість, розумна, раціональна частина психіки. «Я» формується під впливом суспільства, яке висуває свої вимоги до людини.

Я-концепція («Я») — відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує взаємодію з іншими.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Диса О. В., Шинкаренко І.О. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2024. 77 с.
2. Кошова І.В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
3. Психічне здоров'я та резильєнтність особистості: колективна монографія. За ред. Л.С.Чорної. Київ: Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2025. 360 с.
4. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія». Уклад.: Джежик О.В., Король К.М. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юрид. академія», 2025. 99 с.
5. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
6. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія / Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І.Ф., Литвинчук Л.М., Рябовол Т.А., Філоненко Л.А., Максим О.В., Щербина-Прилука В.М.; за ред. Н.Ю.Максимової. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с.
7. Психологія девіантної поведінки особистості: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад.: О.Д.Сафін, С.П.Байда. Умань: Візаві, 2021. 202 с.
8. Юнг Н.В., Кирилішина М.Г., Булгак Е.Д.. Дослідження психологічних особливостей підлітків із соціальною тривожністю. *Науковий журнал «Габітус»*. 2022. Вип. 39. С.136-139.

9. Юнг Н.В., Смокова Л.С., Кологривова Н.М. Роль соціуму у формуванні особистості підлітка. *Науковий журнал «Габітус»*. 2021. Вип. №24. С.118-125.

10. Martsenkovskiy D., Shevlin M., Ben-Ezra M. Associations between mental health symptoms, trauma, quality of life and coping in adults living in Ukraine: A cross-sectional study a year after the 2022 Russian invasion. *Psychiatry Research*. 2024. Vol. 339. Article 116056. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2024.116056>

11. MBA Skool Team. Work Life Balance – Meaning, Importance, Steps & Example. 15.08.2021. URL: <https://www.mbaskool.com/business-concepts/human-resources-hr-terms/7045-work-life-balance.html>

12. Overchuk V., Smokova L., Varnava Y. at ed. (2023) PTSD: Modern Approach to Diagnostics, Therapy, Psychotherapy and Rehabilitation. *Journal of International Dental and Medical Research*. 2023. Volume 16. №2. P.924-930. E-ISSN: 1309-100X http://www.jidmr.com/journal/wp-content/uploads/2023/06/43-D23_2164_Rendra_Chriestedy_Prasetya_Indonesia.pdf

13. Snijders C., Pries L.-K., Sgammeglia N. та ін. Resilience Against Traumatic Stress: Current Developments and Future Directions. *Frontiers in Psychiatry*. 2018. Vol. 9. Article 676. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00676>

14. Zhylin M., V. Mendelo, U. Varnava, A. Savinok, K. Bazylenko The Relationship Between Addiction and Emotional Intelligence in the Ukrainian Socio-Cultural Context: Challenges of Emigration Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias. 2024; 3:756. doi: <https://doi.org/10.56294/sctconf2024.756>

Інформаційні ресурси

1. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт URL: <http://www.mon.gov.ua>.

2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського офіційний сайт URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

3. Електронна бібліотека НПН України офіційний сайт URL: <http://lib.iitta.gov.ua>

4. Бібліотека Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36): офіційний сайт. URL: <https://library.pdpu.edu.ua/>

5. Одеська національна наукова бібліотека: офіційний сайт. URL: <http://odnb.odessa.ua/>